

Sizif məhkumluğu, yaxud "AĞAÇLAR TORPAĞIN AZADLIĞIDIR"

Adil Cəmilin "Anama layla" kitabı üzərində

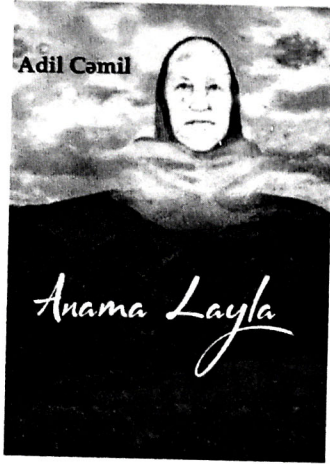
Ömrün 60-nı geridə qoyduğum günlərdən mənə çox qısa vaxt-zaman məsafəsi ayırır; deyək ki, 4-5 ay... Ancaq bu çox az olan zaman daxilində bütün bir ömrü simvolizə edə biləcək götür-qoylarım, özünə-hesabat anlarım olub. Az qala Suzif əzabına dönən cavabsız suallar hər dəfə gəlib-gəlib Adil Cəmilin bu səmimi misralarında cavablandı:

*Bir quş qanadında ötən zamanlar
Keçir birca-birca göz qabağında.
Ömür tarlasında əkdüyün nə var
Onu da biçirsən öz qabağında -
Altmışdan sonra...*

*Hələ ürəyində sevgi çağlayır,
Hələ də göylərdən gəlməli gəlir.
Yasda ağlayırsan - hamı ağlayır,
Toyda oynayırsan - gülməli gəlir -
Altmışdan sonra...*

Təskinliyi o yerdə tapırsan ki, "tələdən ən böyük mükafat kimi Boş qalan yerləri nəvə doldurur..."

Adilin bu beş bəndlik şeiri əslində doğumdan-ölümə, əvvəldən sona qədər olan bütün bir ömrün böyük bir eposa, dastana mövzu olacaq mətləbi ifadə edir. Bu qısa mətnin poetik ovqatı da, məntiqi həqiqəti də, qapsadığı reallıq da, əslində, epos-dastan ərdəmliyindən gəlir. Təkcə ona görə yox ki, A.Cəmil günümüzdə bu sahənin yetərinə tanınan tədqiqatçılarından biridir. Həm də (və daha çox) ona görə ki, Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin təbirincə desək, "onun poetik düşüncəsi (və şeirləri) xalq ruhundan süzülür", unudulmaz Hüseyn Arifin dediyi kimi, xalq ruhuna, təfəkkürünə bağlılıq hissi ilhamını qanadlandırır. Təbii ki, "Adil Cəmil istedadlı, gözəl şairimizdir. Onun yaradıcılığında Vətən, torpaq hissi, təbiətə vurğunluq, anaya vurğunluq, Cənnətlə bağlı həsrət motivləri çox güclüdür" (Anar). Və doğrudan da "əgər bir xalqın Adil Cəmil kimi həm sevgisində, hörmətində, ehtiramında, həm də mübarizəsində, mənəvi cəngavərliyində bütün, ardıcıl olan şairi, publisisti, alimi, ümumən, halal sözün halal adamı varsa, yaşamağa dəyər" (Nizami Cəferov). Çox əlamətdar (və təqdir ediləsi) haldır ki, "Adil Cəmil poeziyanın sirlərini bilir, mövzu baxımından çətinlik çəkmir, dediyi sözün ünvanını düz müəyyənləşdirir" (Kamran Əliyev)... Onun poeziyası narahat, nigaran oxucu düşüncəsinə qəribə bir rahatlıq gətirir. Oxuduqca dönə-dönə anlayırsan ki, insanın həyatla, tale ilə, bəxt və zamanla barışa bilməməsinin özülündə onun xalq təfəkküründən gələn "uman yerden küsərlər" həqiqəti, erkı dayanır; başa gələn yüz-yüz bəla gəlir qəlbə daman yerdən. Hər bir bəşər övladının "heç bilmiyəm bu həyatda nəyi nəyə qurban verdim" götür-qoylarının, təbəddülatlarının gerçək (və daha çox poetik, duyğusal) şəkillənməsi Adil Cəmilin şeirləri. Və bu şeirləri, sadəcə, oxumaq bəs etmir. Sadəcə, istedadla yazılmış yeni və uğurlu poetik nümunələr ki-

mi dəyərləndirmək bəs etmir... Ən əsası, oxuduğum andan bu misraların ifadə etdiyi mətləbin prototipinə dönürsən, həyatının bir parçasını onda arayırsan, onda yaşayırsan. Bu şeir, haradasa, sənə öz daxili duyğularının əsintilərinə, kövrək köksötürmələrinə, təəssüfünə dönür:

*Qəhrimi heç kəsə yükləmədim mən,
Dedim öz içimdə çəkim dərdimi.
Mən hansı günümün bəxtəvəriyəm,
Mən hansı günümə büküm dərdimi?*

Təbii ki, bu ovqatın soyuq "polyar qışı"ni yaşamış hər hansı oxucu zehniyyəti diqqətə təqdim edilən misraların üzüntülərindən yan keçə bilməz... Bu, bir nostalji ruhdaşlıq həmrəyliyi. Ancaq əl həmin oxucu üçün sözügedən misralar həm də (və daha çox) ona görə diqqətçəkici, maraqlıdır ki, onun qəm, kədər ortağı düşər olduğu beləyə "məndən ötsün, qardaşıma dəysin" zehniyyətinə hesablanmayıb. Onun dərd ortağı "Deyirəm göyərək qol-qanad açar, Qorxuram torpağa ekim dərdimi" kişiliyinin, comərdiyinin daşıyıcısıdır.

Dərdi özlərindən qabaqda gedən, "neçə ki, diriyəm, diridi dərdim" qənaətləri ilə qoşa yol gedən, "dərdlərin təzəsi, tərinə" düşər kəslərin könül dostları, həmsöhbətləri Adilin şeirləri. Ancaq bu könül dostları, pünhan həmsöhbətlər bütün məqamlarda daha çox təskinedici ovqatı, əmin-arxayınlıq notları ilə yansıyır yaddaşlara. Dürmadan, yorulub usanmadan bəyan edir, təsəlli verir, anladır ki:

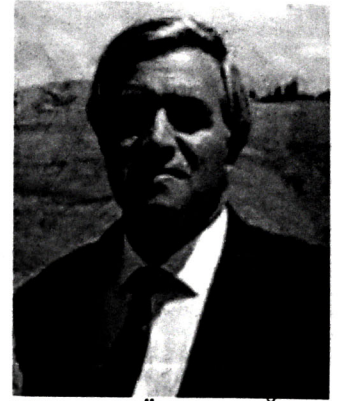
*Məyus olmayasan yarandığına,
Ümid tək qoymaya birca an səni.
Sonra düşünəsən - yaratmaq üçün
Bəlkə də yaradıb Yaradan səni...*

"Yaza-yaza şairlik öyrənənlərdən yox, sadəcə, şair kimi doğulanlardan, şair kimi öz könlündə göyərənənlərdən olan" (Məmməd Aslan) A.Cəmilin bu tipli misraları "Səhra suyu canına çəkdiyi kimi" (Muxtar Kazımoğlu) oxucu fikrini, oxucu yaddaşını özünə çəkir. Ədəbi tənqidin dönə-dönə eti-

raf və təqdir etdiyi kimi, "Adilin elə şeirləri var ki, onları təkcə şairin poetik uğuru kimi yox, həm də ümumən, müasir poeziyamızın uğuru kimi qiymətləndirmək olar" (Vaqif Yusifli).

Haqlı qənaətdi. Adil Cəmilin yaxın günlərdə tanınmış şair Vaqif Bəhmənlinin redaktorluğu ilə işıq üzü görən "Anama layla" adlı şeirlər kitabına daxil etdiyi poetik nümunələr bu deyimləri yüzdə-yüz doğruldu. Topluva daxil edilən bədii nümunələr bir daha anladır ki, həqiqətən təəssürlər, həyat təcrübələri, hiss və duyğu qaynaqları olmayan yerdə əsl yaradıcılıq da yoxdur. Və Adilin şeirləri ilə tanışlıq təbii olaraq hər bir oxucunu "sənətdə yalnız zövq götürən şey canlıdır" deyər düşüncə bilənərin fikir ortalığa çevirir. Anladır ki, doğrudan da, oğul A.Dümanın dediyi kimi, "Sənətdə təsnifat yoxdur, etiket yoxdur, köhnə və ya yeni bir məktəb yoxdur, amma hər zaman həyəcanlandırıcı, sevindirici, yadand, gözəl və nəcib olan bir şey var..."

Adil Cəmil yaradıcılığı ilə tanışlığımın yaşı az qala bir igidin ömrü qədərdir. Yəni, onun "Ağaclar torpağın azadlığıdır" adlı şeirinin dərc edildiyi vaxtdan yonü bəri... Aradan böyük bir zaman məsafəsi keçib. Ancaq o şeirin ilk tanışlığa körpü saldığı əsintilər hələ mənim düşüncələrimə hakim kəsilməkdədir. Həyat, bəxt və arzular yolundakı mücadilələrimin hər məqamında bu əsintilər bu və ya digər formada özünü yenidən nişan verir; həmin dəqiqələrdə məhkumluğuna üsyan edən qosqoca bir ağac silueti gəlir gözlerim önünə... Bu ağac məhkumluğuna etiraz olaraq daha çox ucalmağa, daha çox boy atmağa və öz məkanından, mühitindən qopmağa, qurtulmağa can atır. Gücünü budaqlarına, yarpaqlarına verir ki, mənə götürün, aparın, qurtarın. Bu ağac əslində haradasa öz könlüncə yaşamayan anamızı torpağın azadlıq istəyinin simvolu. Torpaq qurtuluş yolunu ağaca, yarpağa dönməkdə görür. Ancaq dünyagörmüş rüzgar öz işindədi; anamız torpağın ağac-ağac, budaq-budaq, yarpaq-yarpaq azadlığa açılan əllərini, qollarını xəzənə döndərir, ayaqlar altına salır, məğlubiyətin polyar qışına, payızına təslim edir. ancaq bahar yenidən gəlir, yaz geri qayıdır və azadlıq mücadiləsinə yeni yol açılır; budaqlar yenidən puçurlayır, yarpaqlar göyərçin qanadları kimi aydınlıqlara əl edir. Təzədən başlanır, hər şey təzədən - tam bir Sizif mücadiləsi, Sizif məhkumluğu kimi... Doğrudur, Adilin sözügedən şeirində eynilə bu məsələlərdən söz açılmır. Ancaq bütün yaşantısı və oydadığı təəssürat baxımından söz açdığımız mətləblər o şeirin iç dünyasında dipdirdi. Yadda qalan və unudulmazdı. O qədər unudulmazdı ki, oxuduğum andan ömrünün sonuna qədər harda bir ağac yaşılı, boyartımı görürsənsə istər-istəməz Adil Cəmilin həmin şeirini xatırlayırsan. Yenidən illər öncəki düşüncələrinə qayıdırsan. Və haradasa Sizif məhkumluğunun əzabını, ağrısını öz canında, ruhunda hiss etməyə başlayırsan.

Sərvaz HÜSEYNOĞLU

Eyni zamanda, baxıb-görürsən ki, ağacla bağlı düşüncələrin sirlə, pünhan kodları təkcə "Ağaclar torpağın azadlığıdır" misrasının hücrəsində qıfıllanmayıb, Adilin bir çox şeirlərində də mövzuya yenidən qayıdışlar, keçidlər var. Özü də o qədər sıx dönmə-keçidlər ki, bu qayıdışın yolları sonrası qələmə alınmış "Qurd ağzı bağlayan Qaratel qarı"ya qədər uzanır. Və torpağın azadlıq duyğusunu simvolizə edən ağacın Suzif məhkumluğunu gerçəkləşdirən gizli, pünhan Gücün hardan qaynaqlandığını da sirlinə yonə də Adilin misralarıyla vaqif olursan:

*Ağacı içindən yeyən qurd da var,
Çətindir ağzını bağlamaq, qarı!
Qurtula biləydik qurd əllərindən,
Bir belə möcüzən olaydı barı...*

Adil Cəmil ilk növbədə "Şəhid olan soydaşımın Kimliyində Vətən gedir" əğrısının, təəssüfünün (eyni zamanda da qururunun) şairidir. Bədii məntiq, inandırıcılıq onun şeirlərinin başlıca məziyyətidir. Bu şeirlərdə ifadə edilən mətləblər həm bilinən, tanışdan-tanış bilgilərdi, həm də tam bir özgə halı olan təskinedici həyat həbləri kimidi:

*Kimsə bilməz sabahını,
Gedən bilməz nədən gedir.
Böhlünürsən aya, günə,
Vaxtın gedir, vaxtın gedir...*

Gedir, ancaq necə? Bu getmələrin məhz Adil Cəmil səmimiyyətindən, Adil Cəmil prizmasından sərgilənən yönələri var. Məsələn, onun "Anamın xatirəsinə" şeirində ana itkisi səbəbindən sərgilənən əğrının bu biçimdə (və yaddaqalan) ifadəsi var:

*Bir qəmli dastan idi,
Bu sabah bitdi anam...*

İtki səbəbindən doğan ah-nalə, vay-şivən yoxdu bu misralarda. O ağır itkinin az qala zərif pərvanə qanadlarına bükülü təqdimi var. Ancaq gör necə yaddaqalan, səmimi və inandırıcıdır... Bu, istedadlı bir söz adamının neçə ki, diridi diri olacaq dərdinin, əhvali-ruhiyyəsinin yaddaşlarda əbədi qalacaq şəkli, süsləmələridi. Və şairin "Anama layla" kitabında yer alan şeirləri məhz bu yondən yadda qalır, deyilənləri haqq edir ki: "Adil Cəmil indiyə qədər nəşr etdirdiyi şeir kitabları ilə sübut etdi ki, o, ədəbi prosesin fəal, istedadlı nümayəndələrindən olmaqla, poeziyada gedən yenilik axtarıqlarının təmsilçilərindən biridir" (Şirindil Alışanlı)...